

સુધરેલી રીત મુજબ
નાંકગુસ્તર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

બીજી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની અમજુતી;
પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; ભૂગોળ;
પાઠવાર મધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર;
કોષ્ટસની ડિફિ, વગેરે.)

સ્થાપક-મિસર્સ. શાહ એન્ડ કો.

૦. સ્થાપનાનું ડેક્રાફ્ટ—શાહપોર—સુરત.

૩૦ JAN ૧૯૨૮
પ્રસિદ્ધ કરનાર—O. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ડેક્રાફ્ટ—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૧૭ ના રૂપ મા એક મુજબ રજીસ્ટર
કરાવ્યું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ડેક્રાફ્ટ—શ્રી “શંકર” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

ચૌથાના પુત્ર ઉપર ટાંકી પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૪] કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ [સને ૧૯૨૭

૨૩૮૮

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૮૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બીજી યોખા?ના અર્થ

વિગદ મ ૪૫૨ : ૮૪૪ : ૩૦ : ૨૫૫

મસદા. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કુત.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મેજ=ટેબલ
મુથાર=સાકડનું કામ
કરનાર
કડીઓ=છો ઈંટનું કામ
કરનાર
મધમધે = ખુશખોથી
બહેક બહેક થઇ રહે
પવન=વાનું વાવું
વાસ=સુગંધ; પીમળ

સાર=દરરોજ ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકીકત
મવૈયા=ગાયન કગનાર
મધુર=મીઠું
પંખેરૂં=પક્ષી
ભ્રમર=મમરો
મુલ્લાં=મુસલમાનનો
નીમાળ; હોરાઓના
ધર્મચુર
તૂલ=અનાજનો ઊગેલો
છોડ

તળાવ=જેની ચારે બાજુ
જમીન અને વચમાં
પાણી હોય તે
પહાડ=મોટો ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાદરોને
ઉતરવાની વગર ભાડાની
જગા
વટેમાર્ગ=મુસાદર
ઓસરી=ઓટલી

અંધકાર=અંધારું
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી;
પક્ષી
વન=જંગલ; રાન
વહાણું વાયું=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પૂરી થઇ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
ઝગઝગાટ=ચળકાટ
ભાતભાતના=તરેહ
તરેહના

અજવાળું=સુરજ, દીવા
વગેરેનો પ્રકાશ
ધાર=ખીક ભાગે તેવું
ઝગઝગે=પ્રકાશે
જનસ=ઝાંખું અજવાળું
સરખાં=ખનાખ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર; આભાર
યાદ=ફામ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભક્તિ=ભજન

દીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદડાં; પાંતરાં
કુકડા=મરઘા
મેના=એક જાતનું મુંદર
રાગનું પક્ષી
કુટડા=૩ પાળા; શોભિતા
તેજ=પ્રકાશ
ફીકું=ઝાંખું
મોઢું કાળું થયું=દેખાતા
બંધ થયા; સંતાઈ ગયા
ખુણખાંમા=પક્ષીકુંચી;

ધુપી જગા	નિમાજ પઢવાને માટે	ચારો=ખાવાનું
ખોલે=શોધે	ખૂમ પાડવી તે	વેલી=વેલા
હાકતજનો=ભગતો	ચંદ્રતણો=ચંદ્રમાનો	ખીલે=ફૂટે
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી	હિલ્ય થયો=જીગ્યો	નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
પરમેશ્વરને જીએ	કમળ=કમળનું ફૂલ	તાજ=તરતનાં ખીલેલાં
ગાન=ગાયન	પત્ર=પાંખડી	ટોળે=ટાળાખંધ
હાતા=સખી; હાતાર	ખોલે=ઉઘડે; ખીલે	વીરા=ભાઇ
દીએ=આપે	હિમંગી=હોંસીલા	મગન=ખુશી
ફડું=સારું; ધણું	ધાય=દોડે; જીડે	પ્રભુકર=પ્રભુનું
ખાંગ=ખૂમ પાડીને	ઢાર=ચોપગાં જાતવર;	ધ્યાન=ચિત્ત; મન
નિમાજ પઢવી તે;	પશુ	

સવારની હકીકત.

સમજીતી—હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જીઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ જીવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે, અને જાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જીઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. [૧] મરઘા કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડા કા કા કરે છે. શોભિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા ખોલે ખોલે છે. [ટીક ૨] સુરજના જીગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું જાંખું પડ્યું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો જાંખવાઇ ગયા અને સંતાઈ જવાને માટે ગલીકુંચી શોધે છે. [ટીક ૩] ભગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ધણું દાન આપે છે, અને મુલ્કાંજી નિમાજ પઢવાને

માટે જૂમ પાડે છે. [ટક ૪] સુરજ ઊગ્યો તેથી રાતનું અંધારું જતુ રહ્યું, ભમરો ઝું ઝું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. [ટક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માથુસો ધધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. [ટક ૬] ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, જૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ધણી પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાળું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટક ૭] મા એમ કહે છે કે, હે ભાઈ ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ દધતે બેઠા અને મન દધને પાઠ વાંચ. [ટક ૮]

પાઠ ૩.

વરસ=વાર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો
પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
હિડાડે છે=ચગવે છે
હિતરાણુ=સંક્રાંતિ; સુરજનું
ઉત્તર તરફ જવું તે
રત=ઋતુ; મોસમ

હોળી=દ્વાગણુ સદ્ પુનેમ
સૂદ=અજવાળીઈ; મહી-
નાનું પહેલું પખવાડીઈ
વદ=અંધારીઈ; મહીનાનું
ખીનું પખવાડીઈ
પખવાડીઈ=પંદર દિવસ
તિથિ=દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે
ચંદ્ર ખીલકુલ ઊગતો
નથી તે દિવસ
વચ્ચ=લુગડાં

પંખા=વીજણા
શિઆસું=વરસાદની ઋતુ
અજવે=રાખડી ખાંધવાનો
દિવસ; આવણુ સદ્ ૧૫
દશેરા=રાખડી છોડવાનો
દિવસ; આસો સદ્ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના
છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો
દિવસ; આસો વદ
અમાસ
પર્વ=તહેવાર; આનંદનો
દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કય કય ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા ? વરસના મહીના કેટલા ? મહીનાના

દિવસ કેટલા ? મહીનાના પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા ? પખવાડી-
આના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ?
મહીનામાં બીજી તિથિએ કઈ કઈ આવે અને કેટલીવાર આવે ? શિઆળો,
ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા
તહેવાર આવે છે અને તે કઈ તિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.	સુખડીઆ=મિઠાઈ બનાવનાર	રેશમી=રેશમનું બનાવેલું
એળો=ધણું માણસો ને	વનાર	શણુ=એક જાતનો છોડ
ગાડી ઘોડાની ઠઠ	હાટ-દુકાન	એની છાલનાં દોરમાં
ગોઠળઆઠમ=શ્રાવણવદ	કોપરાપાક= કોપરાનો	તથા કપડાં બને છે.
આઠમ; જન્મ-માષ્ટમી	બનાવેલો પાક	સરૈયા=અત્તર, ગુલાબ-
કડકડતાં=અસ્ત્રીવાળાં	મિઠાઈ=મરશી, પેંડાવગેરે	જળ, ધુપેલ વગેરે
સાઈઅંધ=દોસ્તદાર	ખડકેલી=ગોઠવેલી	સુગંધી વેચનાર
ઠઠ=ગીરદી; બીડ	ખરાદી=સિંધાડા ઉપર	ખહેકખહેક=મધમધ
વિખુટા=જુદા	ધાટ ઉતારનાર	લીલોમેવો=તાજાં પાકાં
દુકાન=માલ વેચવાનું	સામાન-ચીજો; વસ્તુઓ	ફળ
ઠેકાણું	પલંગ=છત્રીવાળો કોચ	દ્રાક્ષ=દરાખ
કંસારા=તાંઆ પિત્તળનાં	પારણું=હીડાળા જેવું	ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
વાસણુ બનાવનાર	ઘોડીઉં	મદારી=ખેલ કરનાર
અને વેચનાર	કોચ=એ બાજુએ તકી-	ખેલ=રમત
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ	આવાળો પલંગ	સિપાઈ=ચોકીદાર
પિત્તળ=તાંબું અનેજસ	કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર	સવારો=ઘોડે બેસી ફર-
તની મેળવણીથી અને-	સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું	નાર સિપાઈ
લી પીળા રંગની ધાતુ	ઊનનું=ઘેટાના વાળનું	ફુદડી=ચક્રર

સવાલ—ગોળગાઠમના મેળામાં શું શું બેચું ?

પાઠ ૫.		
નકારી=ખરાબ	ધાટ=ધલાબ; ઉપાચ	જીવ લઇને નાકો=ખૂબ
સોખત=સંગત	રાસ=દોરડું	દોડથો
પટેલ=ગામનો ઉપરી	ઠગલો ઠગલા=પણામ	ફૂરીને=પાછળ
વાડી=ફૂલ, ફળનાં ઝાડ	દોસ્ત=બાઈબંધ; મિત્ર	ઢોલો=થપપડો
છોડવાળી જગા	ફેંકડ=સારાં	ફળ=ફાયદો; લાભ
મઝા=ગમત	પછવાડેથી=પાછળથી	
શેખી=પતરાજી	રખવાળ=સાચવનાર	કવિતાના અર્થ.
પારકાં=પરાયાં; બીજનાં	સજ્જડ=જોરથી	
માને=કયુલ કરે	ઝપાટો=સપાટો	અસર=લાગણી
આખરે=અંતે	થડ=ઝાડનો વચ્ચેનો ગોળ	સંગ=સોખત; સંગત
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો	ભાગ	રંગ=અસર; પાસ
આધે=દૂર	અચડાયું=અફળાયું	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
આસાં=સારાં; મગનાં	ચકરી=તમ્મર; ફેર	ઠામ=ઠેકાણું
નિશાન=એધાણું	છુંદાધ=ચગદાધ	ઠરશે=ઉભો રહેશે
તાકીને=ધારીને	લોહીલોહાણું=લોહીથી	ખુરો=નકારો; ખરાબ
લૂમ=ઝુમખો	ખરડાએલું	મેંતા=મહેતાજી
તૂટી પડે=નીચે પડે	વાડીવાળો=વાડીનો ધણી	ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
	લપડાકો=તમાચા	વિધા=ધલમ; બહુતર
	સોખત તેવી અસર.	

સમજુતી—જેને જેવી સોખત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોખત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોખત તેનાં જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોખત તેવીજ જગાએ તે જઈને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોખતથી સ્પર્શે થશે, નકારી સોખતથી નકારશે.

યરો; સારા મહેતાજીની સોજતથી વિદ્યા મણે અને નસીબવાન થાય
મતલબ કે સારા ગુણુવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો
નસીબવાન થાય. (૩)

સાર—નઠારી સોજતથી તેની નઠારી અસર આપણા પર થાય છે,
માટે નઠારા માણસની સોજત કરવી નહિ, પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.	કુટેવ = નઠારી આદત; ખરાય ટેવ; ખો	હિતરી ગયો=સાધામાંથી
રખડેલ=રખડતો	પોળ=મોટી ખડકી	ખસી ગયો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે	અટક્યાળાં = અડપલાં;	લેંકડો તાણુતો હતો=
ટકે સુખી હતાં	કોઈને ખોટું લાગે એવું	મોટે સાદે રાગ કાઢી
વયે=ઉંમરે	કર્ચા કરવું તે	રડતો હતો
પારજ રહ્યો નહિ=	લાડાઈ=વઢવાડ	હાડવૈદ=ભાંગેલું હાડકું
ધણોજ થયો	વંડી જશે=મગડી જશે.	ખેસાડનાર વૈદ
વધાઈ=વધામણી; ખૂશ	સીધું ચાલવું=તોફાન	લેપ=ખરડ
ખખર	મસ્તી ન કરવી.	ઓસડ વેસડ=દવા ને
ઓવારણાં=દુઃખડાં	ખહાને=નામે	તેના ઉપાય
ફાઈ પગલું=ફાઈના તર	ચોટું=ખજાર	વલે=દશા; ભુંડા હાલ
ફથી જે પગલું ખાંધ.	રઝળતો=રખડતો	ખો=આદત; ખરાય ટેવ
વામાં આવે છે તે	ટોળું=જથો	શિખામણ=ફાયદાની
લેટ=ધનામ	મસ્તી=તોફાન	વાત; ખોષ
લાડીલો=ત્રાડમાં ઉછ-	લાતાલાતી=લાતપાછ	સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી
રહ્યો; લાડકવાયો	લાત=પાછલો પગ	દીધી
	મારવો તે	

સાર—નિશાળનું નામ હમ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને
નઠારાની સોજત કરવી નહિ.

<p>પાઠ ૭. જક્કી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર; જીદી બાહરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં લવારાં=અકરીનાં બચ્ચાં પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં ગાડરાં=ઘેડાનાં બચ્ચાં ચારો=ધાસ નીરતો=નાખતો ખાંધે=ખભે ખેતર=અનાજ પાકે તે જગો</p>	<p>જતન=રક્ષણ; સંભાળ રઆરી=ઢોર ચરાવનાર ઝિચી ગઘ=ઝીડી ગઘ; દૂધ દેતી બંધ થઈ જાળવતો=સાચવતો વિઆય=જણે ધણી=માલીક સાચવણુ=સંભાળ તકરાર=વઢવાડ; રકઝક શિકારી=શિકાર કરનાર અમળણ્યું=ઝોળખાણુ વગરનું</p>	<p>ખેલવું=રમવું ઠરેલ=ડાહી નાદાન=સમજણ વગરનું સંભાળ=અરદાસ સપડાઈ પડશે=હેરાન થશે; સપડાશે જક=જીદ; હઠ લાગ=દાવ; તક સટકી ગયું=છાનું માલું નાસી ગયું ઠેકવા=કુદકા મારવા પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા</p>
<p>ઝાક=અકરાં, ઘેટાં રાખ- વાનો વાડો છાંચે=શીળે; છાંચડે વાંસળી=વાંસનું કાણું પાડી બનાવેલું વાળું પાવો=પીસવો; સિસોટી હૂંફ=ગરમી; આશરો</p>	<p>પાઠ ૮. ગાંધતો=પુરી રાખતો ચેન=સુખ; મગ બંધીખાનું=કેદખાનું ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું</p>	<p>વગડો=જંગલ; રાત કોનર=ચુક; બખોલ તરાપ=કુદકો; ફાળ ખોડ=ચુકા; બખોલ કમોતે=વગર મોતે</p>
<p>સાર—માખાપ, મહેતાજી વગેરે કોઈ સારી શિખામણુ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હઠ કરવી નહિ.</p>	<p>સહેજ સહેજમાં=જરા જરામાં રીસ=ગુસ્સો; મિનન</p>	<p>છોડો=પાર; અંત લાગ્યે=કદાચ આડોશી પાડોશી=આસ-</p>
<p>પાઠ ૯. રિસાળ=રિસાઈ જમ એવો</p>	<p>સહેજ સહેજમાં=જરા જરામાં રીસ=ગુસ્સો; મિનન</p>	<p>છોડો=પાર; અંત લાગ્યે=કદાચ આડોશી પાડોશી=આસ-</p>

પાસના ધરનાં રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાધમાંડુ=ભાધબેન	ટેવ=આઠત	મુદ્દલ=ખીસકુલ
જમણુ=જમવાનું	નકામો=અમથો	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ચીસ=ખીકથી ખૂમ	ઢાંગ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાધ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.	મહેનત શરૂ કરી=મહેનત	ખંત=ચેતક; કાળજી
જાળ=કરોળીઆનું પડ;	કરવા માંડી	ચતન=મહેનત
જાળું; ફાંદો	માટ=મટે	ચગડાધ=છુંદાધ; દબાધ
ફરી ફરીને=વારે વારે	ફાળ્યો=પાર પાડ્યો	તળે=નીચે
વિષે=બાબત	ધાટ=ઉપાય	મોત=મરણ
વણુ=વગર	લીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો	તજી=છોડી
તૂટેલ=તૂટી ગયેલે	રહો.	અનંત=ધણીજ
તાંતણે=તારે	ધીરજ=સખુરી	લાભ=ફાયદો
	નીરધાર=નકકી	પામે=મેળવે

ફરી ફરીને સાફ કામ કરવા બાબત.

સમજાવતી—કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી, પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કેષ્ઠ ઉપાયમાં ફાળ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને એ ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાળ્યો નહિ. ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છટ્ટીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નકકી જાળામાં જઈ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો

પગ લગે છુંદાધને વગર મેતો મરી જત. (પ) એ પ્રમાણે કરેજીઆની પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આળસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ધણેજ ફાયદો થાય.

સાર—સાફ કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧.	બિલ્લુ=સાથી	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
અકબિલ્લુ=એક જાતની	વડો=મોટો	નજર ફેંકી=જોઈ
રમત	સરદાર=ઉપરી	પૂર જોસથી=ધણીજોરથી
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો	ધૂમી રહ્યો=આમથી તેમ	ભૂલથાપ=ભૂલાવો
ગઢ=કિલ્લો	ફરી રહ્યો	શાઆશ=ધન્ય
સાથી=સોબતી	દાવમાં=લાગમાં	દાવ=રમત

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	ખાતરી=બરોસો	છંછેડે=હરકત કરે
દઢ મનવાળો=પાકા વિ- ચારવાળો	ચુનું=વસ્તી વગરનું	પીક=વાંસો
ગેડીદડા=દડો અને તેને	માં ફેરવી=માં ચઢાવી	ઘાટ=આકાર
ફેંકવાની લાકડી	પીડા=પંચાત; દુઃખ	સોહામણી=શોભિતી
ડગલું=પગલું	મન ડગવા દીધું નહિ=	ભપકાદાર=રોપવાળા
ફંગ જામ્યો=મજા આવી	મરજી મુજબ કર્યું નહિ	કોરીને=કાથું પાડીને
પછી તો ધૂળ=પછી કંઈ	પાઠ ૧૩.	દુભવો=નારાજ કરો
મજા પડવાની નથી	મધમાખી=મધ બનાવ-	નુકસાન=ખગાડ
વચન=બોલ	નારી માખી	રવાદે=લહેજતથી
	કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ	નવાઈ=અચરજ

સાર—કોઈનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય, અને કોઈનું બુદ્ધ કરીએ તો આપણું બુદ્ધ થાય.

પાઠ ૧૪.	અગ્રી=પોંક પાડવાની	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
આસાળ=માના બાપનું	ભટ્ટી	વાંક=ચુનો; તક્સીર
ધર; મામાનું ધર	હિલ્લભેર=હોંસથી	સાજુ=આખું
આંખ ટાઢી થઇ=સંતોષ	ઠસુ=ઠોકર	હરખ=આનંદ
થયો	હોંસભેર=ઉમંગથી	હિતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કોઈપણ કામ હિતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫.	ખેંચતાણુ=ખેંચાખેંચી	સુખચેન=મજા
દીંગલી=નાની પુતળી	કાયર=હેરાન	રોષ=દીલગીર
લખતો=આરસો	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આબર
ઝૂટવી લીધો=એકદમ	કુટી બદામ=ખોટી બદામ	ધટે=ઝોછી થાય
ઝડપ મારી લઇ ગયો	નજીવી કિંમત	નિદે=ખોટું ખોટું ખોલે
સૂરી પડયો=લપશી ગયો	સહીઅરો=ખેનપણીઓ	બળવંતા=જોરાવર
અરડ=ઝટ ભાંગી નય	કટ્ટા=એક બીજની સાથે	સદા=હંમેશા
એવો	ખોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરા
પછાડીએ=અફાળીએ	આપણુ=આપણે	કુમેશ=કજીઓ
		કોય=કોઇ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજીતી—આપણે બંને જણ ભાઈ અને બેન સંપીને હળીમળીને રહીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે. પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ધણી દીલગીરી થાય, આબર ઝોછી થાય, અને લોકો નહાઈ ખોલે. (૧) હે જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની યુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઇ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં જાય.

(૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઈ દિવસ કોઈ લડે કે રડે નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય, તો મા ધણી ખુશી થાય. (૩) સાર-ભાષ બેને સંપી ચાલવું.

પાઠ ૧૬.	ફેરવવા=ખસલવા	ધીરા=શાંત
રામચંદ્રજી=અગ્રોધ્યામાં	ફાંફાં=ખોટી મહેનત	છાના=મુંગા
એ નામના રાજા થઈ	ગણુકાર્યુ=માન્યું	પ્રધાન=વજીર
ગયા તે. હિંદુ લોકો	ડસકાં=રડતાં રડતાં	ઘર્પણુ=આરસી
એમને પરમેશ્વરનો	આચકા ખાવા તે	દશરથ=રામચંદ્રજીના
અવતાર માને છે.	રોણુ=રડવાનું તોફાન	બાપ
હિંજી=મરજી	ખીજવાયા=ગુરસે થયા	મહારાજા=મોટારાજા
ગભરાટ=ગભરામણુ	રડ પર=રડવા પર	શ્રી=સારા; શોભાયમાન
છેવટે=આખરે	ગોદ=ખોળો	

સાર-અક્કલ વાપરો યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.	પેટે=પોતાને	દયા=રહેમ; મહેર
વગર વિચાર્યું=વિચાર	ઓછું આવતું=ખોટું	ઉછેરીને=ખોટું કરીને
વગરનું	લાગતું	જન્મ થયો=અવતર્યો
જોડું=ધણી ધણિઆણી	પાપ=ખોટાં કામ	લોહિઆળું=લોહીવાળું
કચરો પુંજો=કચરોવગરે	આધાર=આશરો;	ગુસ્સો=રીસ
પરવારી=નવરી થઈ	બરોસો	બેડું=ગાગર ને ધડો
કથા=કથર સંબંધી	સાર=બલું; કલ્યાણુ	કંકડા=ટુકડા
વારતા	આંગણું=આરણુ આ-	ભાંગીતૂટી=સમભય
મળતું=પેદાશ થતી	ગળની જમીન	નહિ તેવી
ગુજરાન=ગુજરો	તરફડતું=તરફડીઆં	ખોલી=ખોલ
છોકરાંછાં=છોકરાં	મારતું	મૂર્ખ=બેવકુફ

પાપી=અંડાળ; દુષ્ટ
અભાગણી=કમનસીબ

પુત્ર=છોકરો
છવ=પ્રાણ

વળે=કામ આવે
જનન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજુતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જુઓ, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ધણાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧)

સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.
સંદેશો=ખબર
ખેડંગતો=લંગડતો
દુઃખી=હેરાન
મદદ=આશરો
હુંકાળું=ગરમ
પરાળ=ભાતનું ધાસ
છાપું=ચાલતા વખતની
ખબરનો છાપેલો
કાગળ

છાપખાનાવાળા=છાપ-
ખાનાનો માલીક
ગોઠવણુ=અંદોજસ્ત
ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર
સરનામું=ટેકાણું
સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી
રાખવાનું મુકરર ટેકાણું
ખટખટ=અવાજ
સિસોટી=પીસવો
ડરતો=ખીતો

પંપાળી=હાથ ફેરવી
ડર=ખીક
નજીક=પાસે; સોડે
ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત
ઝપાટાબંધ=દોડતો
ખબરદાર=હોશિયાર
આઠ કલાકમાં ૧૫ મિ-
નિટ બાકી=જાણ વાગે

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.
કોણી=હાથને વાળવાનો
વચ્ચો સાધો
દીમણું=દીમું

માથું મારી=હિંમત હારી
છાતીવાળો=હિંમતવાન
ધરાયો=તરપત થયો
હડસેલો=ધકકો

વેગળા=દૂર
ખઝાડી=વળગાડી -
પેટભરી=જોષ્ટ્રે તેટલા

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઇશ્વરે આપણને
બળ આપ્યું હોય તે તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.	શાહગદી=પાદશાહની	અરબ=ચિનતી
અલીફ=મહમદ પેગંબર	દીકરી	ફરજ=દો=અરબ; છોકરાં
રત્ના વારસ	ચીતરામણ=ચિત્ર	લાડ=વહાલ
પાદશાહ=મુસલમાન	તહેનાતમાં=ખીજમતમાં;	અલા=ખુદા; પરમેશ્વર
રાજા	હજુરમાં	ગુનો=વાંક
ફરખાર=રાજકચેરી	છોકરવાદી=નાદાની	માફ=ક્ષમા
દેખાવડો=રૂપાળો	કારણ=સખ્ય; મતલબ	દીલ=મન
સુબો=સુબેદાર; સરદાર	નામદાર=પ્રખ્યાત;	દીલગીર=નાખુશ
નીમણક=ગોઠવણ	નામીયો	ઓદો=હકુમત; સત્તા
હુકમ=આજ્ઞા	ફરમાવશો=હુકમ કરશો	નીમ્નો=નીમણક કરી
ખાસ=જુદો; ખાનગી	સમજુતી=સમજણ	કઠણ હયાનો=દયા વગરનો
શાહગદો=પાદશાહનો	માંએ ચઢેલો=વધારે	રદ કર=ફેરવી નાખું
દીકરો	ઝોળખવાને લીધે બીક	આરબ=અરબસ્તાનનો
	વગર બોલનાર	રહેવાસી

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આજુબાજુ	વર=કુતરા જેવું ફાડી
આંધળો=જેને બે આંખે	કોહલાં=ફાડી ખાનારાં	ખાનાર જનવર
દેખાય નહિ તે	જનવર	ખોંખારો=અવાજ
લંગડો=લુલો	વાધ=ફાડીખાનાર ચઢા-	આરો=અવળો
ઢેકાઢળીઆ=ખાડા ટેકરા	પટાવાળું જનવર	દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
માળા=પક્ષીનાં ધર		ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.	જગામાં થઇ ખીજ નદી	લોભી=લાલચુ
પડછાયો=એળો	કે સમુદ્ર મળે છે તે	ભરાપ=કુદકો; છલંગ
ભાગેળ=દરવાજો; દર-	કુદકો=છલંગ	ખોળ=શોધ; તપાસ
વાળ પાસેનો બળર	પૂલ=નદીપરથી જવા	પડાવી=ખુચવી; છીનવ
ભાગ=હિસ્સો	આવવાને આંધેલો રસ્તો	દાનત બગાડી=પડાવી
પાર=કિનારો; કાંઠો	થાક=વિસામો; આરામ	લેવાની ઇચ્છા કરી
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો	અદેખો=ખીજનું સાર	ગુમાવ્યું=ખોયું
પર્વત અથવા સરોવર-	જોઇ બળે એવો	તાકે=ધારે; વિચારે
માંથી નીકળી ઢળતી		
સાર—લોભ કરવો નહિ.		

પાઠ ૨૩.	રોગ થાય છે તે	છુટું મૂકી દીધું=છોડી
ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું	દરકાર=પરવા	દીધું
સ'દેહ=વહેમ; શક	ઠાવકું=ડાહું	અભડાયો=અડકાયો
હુડખવા=કુતરા, કોહલાં	અચકું=ડાકું	ભરોસો=વિશ્વાસ
વગેરેને એક જાતનો	ખામી=કસુર	

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં ખીજ પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.	વિના=વગર	ની વસ્તુ લેવી તે
લખોટો=મંળો	સળ=શિક્ષા	ચોર=છાની રીતે ખીજ-
છાનોમાનો=ચુપચુપ	ભૂલીશ=વીસરીશ	ની વસ્તુ લેનાર
બગાડયું=ખરાબ કર્યું	ચોરી=છાની રીતે ખીજ-	

પાઠ ૨૫.	હચિયાર	શાણો=ડાહો
કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું	ભાપડો=મરદ; પુરૂષ	બહાદુર=જોશવર

ધાવ=ધા	જૂલતાં ને સમાતાં=પા-	દેવી માતા=દેવી
હાળે=જુએ	ણીમાં આમ તેમ	વહે=ખેલે
નીર=પાણી; જળ	ડોક્યાં કરતાં અને તેની	માથું હલાવી=ડોકું
તાંહી=ત્યાં	અંદર સમાઈ જતાં	ધુણાવી; ના કહી
નિહાળ્યું=જોયું	સૂણી=સાંભળી	સપત=દોલત
માંહી=અંદર; મા	સાદ=અવાજ	મહેર=મહેરઆની; દયા
ઠર્યો=ખીંચો	હાલાં=દયાળુ	જગનાથ=જગતનો ધણી;
		પરમેશ્વર

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાહ્યા મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં ખીંચો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ધાંટા પાડીને રડ્યો. (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડાહ્યા કરતાં અને સમાઈ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે! માતા મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) ખીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે! દયાળુ માણ, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરા સાથે બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજો અને પરમેશ્વરની મહેરઆની થજો.

સાર—પારકી વસ્તુ પર લોભાવું નહિ.

પાઠ ૨૬.	ખૂખસુરત=દેખાવડો	સુકામે=ધેર
ભરપુર=ભરેશો	હોત=પ્યાર; વહાલ	હૈયું, ભરાઈ આવ્યું=
પૈસે ટકે ખાલી=ગરીબ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આવ્યું
પૈસા વગરનો	કપરા=અધરા; સખત	ખંપાળતા=હાથ ફેરવતા
હાલત=દશા	લાચાર=નાચાર	ખરદાસ=ચાકરી
ખૂટી ગયું=ઓછું થયું	મૂલ=કિંમત	ખરવડે=ખોળે; પાલવે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પ્રાણી પર ધણોળ પ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.	લજવ્યું=શરમાવ્યું	વટાવી=ઓળંગી
ઝરો=પાણીનો વહેળો	શરીર=ડીલ	વખોડવું=ધિક્કારવું
ભરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને	મોહી પડ્યું હતું=રાજી
આંખ=નજર	બોલવું	થયું હતું.
નારાજ=નાખુશ	ચમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં
ખડખડવું=મનમાં બોલવું	પારધી=શિકારી	કેડો=પૂઠ [નાખ્યું

સાર—કોઈ પણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.	ખચકાં=ડાકાં	જગાએ બેસી ઘાટ
શિઆળ=શિઆળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ઘડે છે તે જગા
શહેર=જેમાં છોખંધને	જરદી=પીળો	ભફૂં=મોટો ચુસો
હારખંધ ધરો હોય	પાસ=અસર	ધગધગતા=ધણાજ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=પારણે	નકલ=ખીમતું બેઠને
બજારો હોય તે.	કોલ=પેઠી; લુહાર જે	કરવું તે; કોપી

સાર—કોઈની ખોટી નકલ કરવી નહિ

પાઠ ૨૯.	ધી=તાવેલું માખણ	ધર
વરો=જમણવાર; નાત	પિઅર=ઐરીના બાપતું	મણ=૪૦ શેર

ડાંકણે=ટાણે; અવસરે
મેળાપ=મુલાકાત
ચક્રમડી=તડી
રડયું ખડયું=જવલેજ

લેખવે=ગણે
મોંઘે ભાવે=મણી કિંમતથી
ખપ=જરૂર; ઉપયોગ

રુંક=ગરીબ
ભારેખમ=ભારેખોળ
વાળા
માન=આખર; ધન્યતા

સાર—ભારેખમ થઈ ખુણે ખેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી મધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સાર છે, એમ કરવાથી જગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.

કુંવર=રાજનો છોકરો
ખાપકર્મી=ખાપની
કમાઈ ખાનાર
અખાપકર્મી=ખેડતાની
કમાઈ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવિત્ર જગો
ધન=દોલત
લાભી=ભાઈની વહુ
વતન=જન્મભૂમિ
એર્થાંતી=એકદમ

તરાપ=છલંગ
ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
સેના=સશસ્ત્ર; ફોજ
ઉપરી=સરદાર
હિંમત=હામ
લૂણુ=મીઠું; અનાજ
ફેતેલ=જીત
પ્રાર્થના=માગણી
તડમધુમ=ડંકો વગાડતાં
તેમાંથી નીકળતો
અવાજ

ડંકો=સાકમનું વાજન;
નોખત
નિશાન=ધ્વજ; વાવટા
દુસ્મન=શત્રુ
ફોજ=સશસ્ત્ર; સેના
તક=દાવ; લાગ
સરદાર=ઉપરી
નાસભાગ=નાસાનાસ
કુંવરી=રાજની છોકરી
બહાદુરી=હોશિયારી
વરમાળ=વરને કન્ધા જે
માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ધન્યતા રાખવી.

પાઠ ૩૧.

ફેડકો=ચોપડું પાણી
તથા જમીનપર રહે-
નાર પ્રાણી

ધાસચારો=ધાસ વગેરે
લહેર=સપાટો
તડુકતો તડુકતો=લહેકતો
ચાલ ચાલતો

ખાખોચીઈ=પાણી ભરા-
એલો નાનો ખાડો
જીવ=પ્રાણી
ચઢાઉ=કોઈ વખણુ કરે
તેમ ચઢે તેવી

કુલાવી=મોટું કરી

બેટા=દીકરા

બોલ=શબ્દ

મમત=જીવ; હૃદય

ગળ=શક્તિ

ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગળ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે. માટે ગળ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.

લિખારી=લીખ માગનાર

તળાવડી=નાનું તળાવ

લપસી=ખસી; સરી

ઝૂજતો=કાંપતો; થરથરતો

ખાદી=જીવું લુગડું; દોટી

વાત=લાગત

મલમલ=ઝીણું સુતરાઉ

કપડું

બકારો=પસીનો

સાહુકાર=રૂપિયા ધીર-

વાનો ધંધો કરનાર

જેમ તેમ=ગમે તેમ

બેદરકાર=બેપરવા; ગરજ

વગરનો

કસ=કેંસ

જાતે=પોતે

સાર—(૧)કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ. (૨) કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં નહિ. (૩) કસ કે બોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. (૪) ટોપી બરાબર ધાલવી.

પાઠ ૩૩.

આલણુ=હિંદુની ઉંચી

જાત

ગણેલા=અનુભવ મેળવેલા

સારો=સાચક

ધંધો રોજગાર=વેપાર

વણજ

જડતો=સૂઝતો; માલમ

પડતો

દેશાવર=પરદેશ; બીજેદેશ

દારીને=હાંકીને

સ્ત્રી=મૈરી

પગલાં=પગનાં તળીઆંતો

આકાર

અંગુડીઆ=પગને અંગુડો

પહેરવાનું ધરણું

જોડવાં=પગને અંગુડો

તથા તેની જોડેની

આંગળીએ પહેરવાનું

રૂપાનું ધરણું; વેદ

નિશાની=એધાણી

વહેજો=નાની નદી

શેલો=શીલા; પથર

ધોખી=લુગડાં ધોવાનો

ધંધો કરનાર

ધોખણુ=ધોખીની બાવડી

રાજમારગ=મોટો રસ્તો

હુંકડું=પાસે; નજીક

છેક નજીક=ધણાજ નાસે

ખંતીલા=કાળજવાળા

મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.	ધાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા	રંગ=શોભા
મહિમા=મોટાઈ	ઉતરવાનો રસ્તો;	મેદાન=ખુદી લાંબી
જગપતિ=જગતનો	ઑવારો	પહોળી જગા; ચોગાન
ધણી; પરમેશ્વર	રળિઆમણી=સોભિતી	તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
જગ=દુનિયા	વાટ=રસ્તો	મહોં=માં
રચી=ખનાવી	શીતળ=ઠંડો	આંખડી=આંખ
રચના=ખનાવટ; ગોઠવણ	સાર=સારી	આવાણું=ખાવાનું; ખોરાક
નવરંગી=તરેહ તરેહના	સૂર્ય=સુરજ	સાથ=સાથે
રંગના	વરસાદ=મેહ; મેઘ	કળા=હીકમત; ચુકિત
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં	જીલતાં=જીલકતાં	કળી શકાય નહિ=સમજી
પાંડ=પહાડ	મધુર=કાનને સારૂં લાગે	શકાય નહિ
કરાડ=કરાડા; ચુકા	એવું; મીઠું	સરજી=પેદા કરી
સિંધુ=હરીઓ; સમુદ્ર	નાદ=અવાજ; સાદ	સરજનહાર=પેદાકરનાર;
સરિતા=નદી	કળા=તેજ; અજવાળું	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪. પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજૂતી—જગતના ખનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ધણીજ સારી ખનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ધણી જાતના જીવો ખનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ, અને સાસ રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે ખનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડ, હરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તાં, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી ખનાવટ ખનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી

ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ધણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અન્નવાણીઆમાં ચંદ્રનું અન્નવાણું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાં વૈલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હું પરમેશ્વર ! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હું ! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાંડ ઉપ.	રહેણ=શોભે	ફુવારા=પાણી ઉચું
વિશાળ=લાંબા પહોળા	કોયલ=કાળા રંગનું મધુર	ઊરાડવા માટે બનાવેલો
છજેલ=છવાઇ રહેલી	રાગનું પક્ષી	ધાટ
તાંબુ=કપડાનું ધર	કલોલ=મળ; આનંદ	નવરંગ=તરેહ તરેહના
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ	તીતર=તીણા રાગનું	રંગ
કેળ=કેળાનું ઝાડ	પક્ષી	અપાર=બહુજન
પલ્લવ=પાંદડાં	વિશેષ=વધારે	મોર=આંખનાં ફૂલ
વનસ્પતિ=ઝાડ, છાડ,	બેશ=સરસ; સારી રીતે	કોર=ખાણુ
વૈલા વજેરે	કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો	ચાંદની=ચંદ્રમાંનું
ધરી=પહોરી	ધોળી=હલાલીને	અન્નવાણું.

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

સમજાવટી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધન, વાવટા ફરકતા હોય, તેમ કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધન ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીન પર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જીવનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કચુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) ભોંકા કેસુડાનાં ફૂલને કેસુડો રંગ ધોળાને હોળા રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. બાગમાં ડુધારા ઉરાડે છે; અને બનરો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે કરે છે, અને ઝાડો પર ઘણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-ખુશીથી શિખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં ફરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

ટેકરો=જમીન વધીને
ઉંચી થઇ હોય છે
પડછાયો=ઝોળો
ઝોળો=પડછાયો

પીઠ=વાંસો

ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ
જે દિશામાં જાય છે તે
આગમણી=પશ્ચિમ;
સુરજ જે દિશામાં

આથમે છે તે

ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા
તરફ મોં કરી ઉભા
રહેતાં જેણી મન ઝાલો
હાય આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા	જમણા હાથ આવે તે	જગાએ ઝીણા ઊગતો
તરફ મોં કરી ઉભા	ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં	દેખાય છે તેને ધ્રુવનો
રહેતાં જોણી તરફ	જે તારો એકની એકજ	તારો કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડછાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દહાડે દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય ? સામ-સામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.	મથાળે=ટોચે	ઈચિ=તસુ; સવાકા જેટલી
એસતું વર્ષ=કારતક સદરા	ફુંટ=ખાર ઈચિ; અડધો	જગા
દાંડી=પંખાની હાથમાં	ગજ	મધ્યમાં=મધ્યમાં
પકડવાની લાકડી	લાંબાઈ=લાંબાપણું	પગથીઉં=નાની ઓસરી
માપ=ભરતર	પહોળાઈ=પહોળાપણું	થોર=થુવેરીઆ
		કરા=ભીંત; દિવાલ

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય છે ? નકશામાં નીચે કઈ દિશા હોય છે ? ઉત્તરની સામે કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢશે ?

પાઠ ૩૮.	નિશાન=ઓધાણુ	ગાયર=ગાયને ચરવાની
ધોરી=સરિયામ	સમજ=સમજણ; બાન	જગા
આગગાડી=વરાળથી	ખેતર=અનાજ પાકે છે	
ચાલતી ગાડી	તે જગા	

સવાલ—રસ્તો ખતાવવાને ખેવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નદી કેવી જમીન તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	પોપડો=ઢોરને ચરવાની	ઝાડ ધણું હોય એવી વાડી
વગડામાં=ઉજ્જડ	જગા; ચરો; ખીડ	નિચાણમાં=ઢળતી
જગામાં	આંખાવાડી=આંખાના	જગામાં

ઢાળ=ઢાળાવ	વહેણુ=રેણી; પ્રવાહ	મસ=ધણું
કહેરું=દેવળ	ચાલાક=ચંચળ	ધિશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ
કાંઠે=કિનારે	પાર=કાંઠા; કિનારો	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
લાડું=કાંઠાપરની ખેડવા	પાળ=કેરણુ	નજરે પડ્યા=દેખાયા
લાયક જગા	કાંગર=માત	સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કંઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? જ.-ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાંડની કવિતા વાંચો. ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા ? કંઈ કંઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાંઠ ૪૦.	મામલતદાર=તાલુકાનો	મળીને થયેલો તે
વાળું=રાતનું જમવાનું	ઉપરી અમલદાર;	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
ગમ્યું=ગોઠ્યું	પટેલ તલાટીનો ઉપરી	હુડી=રૂપિયા મળવાનો
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું	ભરણું=પટેલ તલાટીએ	કાગળ; મનીઓર્ડર
મકાન	ખેડુત પાસેથી મહે-	માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ
મુખી=પટેલ; ગામનો	સુલના રૂપિયા લઈ	માસ્તર
ઉપરી	એકઠા કર્યા હોય તે	ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગંધ=ખરાબ વાસ	તલાટી=ગામની વસુક્ષાત	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
ખદોબસ્ત=ગોઠવણુ	ઉધરાવનાર	માંદો=બિમાર; રોગી
હવાલદાર=પટેલના	રાવણીઓ=વરતણીઓ	દાકતર=અંગ્રેજ દવા
તાબાનો સિપાઈ	તાલુકે=ધણું ગામ	જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, દાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.
સોનેરી=સોનાના રંગ
જેવો; પીળો
ખેડુત=ખેતીનું કામ
કરનાર
જીળ=જમીન ખેડવાનું
ઓળાર

અંગારા=સળગતા
કાચલા
અળકતો=જળકતો
ઠાતથુપાણી=ઠાંત સાફ
કરવા તથા મોહું
ધોવું તે
ઝાડીને=ઝપડીને

ખોરાક=ખાવાની વસ્તુ
તાજી=તરતની
હાહેર=સપાટો
ધંધો=રોજખાર; લેખાર
જન=માણુસ
નમતો=આથમતો
ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદ-
ળાંસ કોરો કેવી જણાય છે ? અજવાળું શેમાંથી આવે છે ? સવાર
અથ શાથી જણાય છે ? સવારમાં માણુસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે ?
છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય ?
સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે
તેને શું કહે છે ? (જ. ઝળઝળાઈ) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.
વાતે=પુકાતો
જોરથી=ઝડપથી
ઠરી જાય છે=ઠંડા પડી
જાય છે.
ટિકિટ=ઢાખલા થવાની
ચિઠ્ઠી

ગુંગણાઈ=ગભરાઈ
ઝપાટો=સપાટો
તોફાન=પવનનું બહુ
જોરથી વાવું તે
ઉચલી=ઝડપી; ફેરવાઈ
મૂળમાંથી=જડમાંથી

હરવાડ=ધેટાં; બકરાં
ચરાવનાર
ધસડી=ખેંચી
ધાન્ય=અનાજ
વહાણો=મોટી હોડીઓ
અડળામણુ=ગભરામણુ
વાદળાં=વરાળનો જથ્થો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે ? બધેજ હવા છે એ સાબીત
કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને છે ? હવા ન હોય તો શું થાય ?
પવન એટલે શું ? હવા તે પવનમાં શો ફેર છે ? પવનનું તોફાન ક્યારે
થાય ? પવનથી થતા ફાયદા જોરફાયદા ગણાવો.

સાર-હવા વગર પ્રાણી જીવે શકે નહિ, માટે ક્યાણુ વરમેધરે
તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.	નિર્દય=હવા વમરનો	તળાઈ=નીચેનો ભાગ
દુઃખ=નીટમણી	કંઠજી=સખત	જાંતુ=ગ્રીણી જીવ
ચુરો=ભુકો	ગાંગડો=મટ્ટો	બેહ=છિદ્ર; કાણાં
કણુ=રજકણુ	ઝાંખો=તોજ વગરનો	થર=પડ
જીવ=જીવ	કહેણી=કહેતી; કહેવત	ચાંચવો=જમીન ખોદ-
અક્ષરો=હરફો; હસ્તકો	જન્મ=પેદાસ	વાનું ઝોગર; તીકમ
પીગળતો=રસ થતો	હરીઝો=સાગર; સમુદ્ર	હુકીકત=વાત

સવાલ-ચાકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે ? ચાક પોચો
છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ચાકને બઢીમાં નાખે તો શું બને
છે ? ચુનો શું કામમાં આવે ? ચાક પાણીમાં ઝોગળે કે નહિ ? પાણીમાં
ઝોગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઝોગળી જાય તે
પદાર્થ કેવા કહેવાય ? જ. દ્રાવ્ય. ન ઝોગળે તે કેવા કહેવાય ? જ.
અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કેવો ગુણુ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે ? જ. છિદ્રાણુ.
ખીજ કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ? છિદ્રાણુ પદાર્થનાં નામ દો.
ચાક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ ? દેવતામાં પીગળે એવા પદાર્થનાં
નામ દો. ઝોગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું ? ચાકને ભોંય પર
પછાડીએ તો શું થાય ? ચાકમાં કયો ગુણુ છે કે જેથી તેને પછાડ-
વાથી ભાંગી જાય છે ? જ. ખરડ. ખરડ ગુણુવાળી ચીજોનાં નામ દો.
ચાક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય ?
જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકને ઉપયોગ તથા ગુણુ કહો.

પાઠ ૪૪.	ગાળીને=રસ કરીને	ખાટી=ખટાશવાળી
ટીપે=ધરે	કાતર=કાપવાનું ઓઝાર	ઝેરી=ઝેરવાળો
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોધ	સિક્કા=ચલણી નાણું
અથવા રસ કરી લાંબાં	નાળયાં=નળી	ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની
ચોડા બનાવે છે તે	કથરોટ=મોટી થાળી	જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, સોની શેના ધાતુ બનાવે છે ? તાંબુ ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાના ગુણ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાઈનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના કયા સિક્કા બને છે ? ટંકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કય કય ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫.	ઓગળીને=રસ થઇને	વાસણ; ચંબુ
ખાણુ=જમીનમાંથી ધાતુ	મજગરાં=પડવાં; જેના	કાટ=કટી
વગેરે કાઢવા માટે	વડે બારણું ઉધડે	કલાઈ=જાંખા સફેદ
ખોદેલો ખાડો	દેવાય તે	રંગની ધાતુ
ઈનામ=પુશ ચર્ધ આપવું	તાસકો=ઢાંકણું	માંજેલાં=ધસીને સાફ
તે; ભેટ	પવાલી=લાંબું પીપ	કરેલાં
મળવણી=ભેગ	શિરોધ=જાંકડા મોઢાનું	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબુ ને

પિત્તળ એમાં કંઈક કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કંઈક ? પિત્તળનું શું શું અને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દા. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળનાં વાતણુને કલાર્થ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? તાંબું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૭.

ધાસનું બજાર=ધાસની

પૈઠ

ચરે=પોપડ; ધાસ

ગિગવાની જગા; બીડ

કુમળું=નરમ

છાવામાં=ઢાંકવામાં

વણીને=વળ દધને

મુળીઆં=મૂળ

ધાર=અણી

દાભ=દરભ

ઝીઝવો=એકજાતનુંધાસ

ચરાઉ=ચરનારા

ગંજ=ધાસના ઢગણા

ગડી=ગાંઠ

સુગંધ=સારી વાસ

મોથ=સુગંધીદાર ધાસ

ખુજલી=ખસ

ધુપેલ=માથામાં ધાલવાનું

સુગંધીદાર તેલ

અતર=સુગંધીદાર વસ્તુ

નો કસ

ફરો=એક જાતનું ધાસ;

ધરો

જડ=મૂળ

ફરી ફરીને=વારે વારે

ઉપલાણે=ઉપરના ભાગમાં

વાટ=રસ્તો

ચમરી=છોડ ઉપરની

પાંખડી

મુંવાળી=લીસી

વાસ=સોડમ

સુપડા=ઝાડકવાને વાંસની

ચીપ કે ધાસનું

બનાવે છે તે.

સાદી=ચટાઇ

પડા=ઝુડા

કુડીને=કુંદીને

મૂંજ=સરકટની પાંદડીને

પલાળી કુટેલી તે

ખાટલા=ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ગિગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભનાં મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે ? ઝીઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ગિગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય ? એ ગડીને શું કહે છે ?

એવ શા શા કામમાં આવે છે ? ફરો કાઠી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ
ઊગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવસ્ના ખાધામાં આવે
છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા
પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને ફટીને પલાળે છે તેને શું
કહે છે ? મૂંજ શા કામમાં આવે છે ? ક્યા ક્યા ઘાસ ખાટલા બરવાના
કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪૭.	આતર=ધાસ, છાથુ	દેખરાં=મીઠું મરચું નાખી
વાવવા=રોપવા	વગેરે કાઠી મએલો	જુવાર ખાજરીના
સાંઠો=જુવાર વગેરેનો	કચરો	કરેલા રોટલા
લાંબો ઘાંડો	પૂરીને=નાખીને	ખસલી=એક જાતનું
પરાજ=ભાતનું ધાસ	લીલ=વગડામાં રહેનાર	ધાસ
ગાંઠ=મડી	જાત	કડખ=જુવારનો સુકો
સળંગ=આખી	નાગલી=ખાવટો	સાંઠો
ચેર=પેરીઈ	સામો=એક જાતના	રાતડીઓ=રાતી જુવાર
ગુચ્છો=ચુચળું; જથ્થો	ધાસનું ખી	ખીડ=ધાસ ઊગવાની
નબરકરો=ધ્યાન આપો	થેક=ચીઢા કે કુંગળાનાં	જમીન; ચરો
ખી=ખીઆં	મૂળની ગાંઠો	

સવાલ—ખાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે
સુકામલો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે ? ધાસનું
ખી તાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું છે ? મહીકાંઠો ક્યાં
આવ્યો ? મહીકાંઠાના બીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮.	એકસામટું=સાથે લાડ	દાણો=ચુવાર, અડદ વગેરે
સખત=ખડક	લાખ=સુરબ; સર્થ	કોઠ=ઢોર માંસવાની જગ્યા

નીચું નાખું છું	આસન્નેતરમાં હળે કરી	નીપજવે=પકવે
છાત્ર=હાંમાંપાણી નાખી	પાડેલા આગ ઉભા	અનન=અનાજ
વસોવી બનાવે છે તે	સિસોટા	ધરે=પહેરે
કાવત=જેર	હળપુણી=હળમાં લોઢાની	સહે=ખમે; વેઠે
ચવડું=હળના નીચેના	કોસ હોય છે તે	હાઈ=જાણે
ભાગમાં કોશની સાથેનું	ધુસરી=બળદની ખાંધે	ઉત્તમ=સૌથી સારી
અણીવાળું લાકડું	રહે છે તે લાકડું	પર=પારકા
આળસુ=સુસ્ત	છેડા=હળને છેડે પકડ	ઉપકારી=આભારી
સડ=હળમાંનો વચમાંનો	વાને ખીલી જેવું હોય	દીએ=આપે
લાંબો સોટા; અહાલ	છે તે; હમેડી	શીખ=શિખામણ
	તાત=ખાપ	ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે ખાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ધણી કામની વસ્તુને નીપજાવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આમલા ભાગને સડ કહે છે, સડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જડું, નીચેથી અણીદાર અને ઉપરથી પાતળું હોય છે, જમણા ભાગમાં સડનો છેડા ધાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણી દાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સડને ખીજે છેડે ખીસો હોય છે, તેને સગન (સંખધીઓ) કહે છે, તેને ધુસર ખાંધે છે, ધુસર બળદની ખાંધપર મૂકે છે, ધુસર બળદની ખાંધ ઉપરથી ખસી ન જાય.

માટે ધુસરાને બને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે, તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ધસાઇ કે ભાંગી ન જાય માટે સોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગાળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખતે ખેડુત છડાપર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, અને જમીન ખોદાઈને પોચી થાય છે ને આસ પડે છે.

સવાલ—હળતું ડોઠગિ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાતું પોષણ કરનાર પણ તું જ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જખરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નકકી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી જિંદગી આપે છે, કે તમે સારી પેઠે મહેનત કરશો તો જખરા, સંતોષી અને પારકાતું ભલું કરનારા મશી.

સાર—કહેવત છે કે “ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફદટ નોકરી, નિદાન બીજ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.”

પાઠ ૪૯.	કયારા=કયારા	બરડીને=ભયડીને
ખાળ=કોરણ	ધર=કુમળા છોડ; તર	છોડા=ફોતરાં
લીલાંછમ=ધણાંજ લીલાં	ઝીલવો=ખમવો	

સવાલ—ઝાંગર શી રીતે વાવે ? ધર એટલે શું ? ઝાંગર કયારામાં શા માટે રોપે છે ? ઝાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ઝાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે એખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.	પેર=ગદેરી	કુકર=ભુડ
કોભુ=શેરડીનો રસ	વેંત=બિલ્લસ	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સંયો; કોલ	આંખ=કળી	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતરાં	પીત=પાણીથી થતું	પાકટ=પાકી
રસ=કસ	કરસણુ શાક વગેરે	તાવડો=મોટો પેણો
સંબંધી=વિષે; બાબત	તરકારી=શાક	છારી=પડ
	માસ=મહીના	

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ બતાવો. કોભુ એટલે શું ? કોભુ શેનું બને છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.	ભાવ=હોંસ	ઝેર=શક્તિ
તકરાર=વઢવાડ;	સારા=સાબળ	નકામો=ફોગટ
વઢવા=લડવા	લોટ=આટો	હિસાબ=ગણતરી
ધીમા=શાંત	કણુક=રોટલી કરવા માટે	ઉપયોગના=જરૂરના
ઉજળો=સફેદ	બાંધેલો લોટ	પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે અને તેનું કારણ શું ? બાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શેની બનાવે છે ? ધઉની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ધઉ કેમ ખાતા નથી ?

પાઠ પર.	ક્રિયા=મરણ	નિશાળ=શીખવાનું ઠેકાણું
મધપુડો=મધમાખીએ	નર=પુરુષ	મનોહર=મોહ પમાડનાર
બનાવેલો પુડો	છપ્પણવાળો=છપ્પણના	રમે=બનાવે
હાટકતો=ટિંગતો	આકરના	તકાળ=તરત
વાધરી=શિકારી	જ-મ=જી કમાની	ચૂસી=શોષી
કામળો=ગિનતું લુગડું	રક્ષણ=બચાવ	સરે=ધાય
ફુણી=ધુમાતો દેવતા;	કંખ=ચટકો	ગુણુ=ફાયદો; લાભ
સળગતાં છાણાં વગેરે	પેસવા=ઢાબલ થવા	તમામ=અધું
ધરખાર વગરનાં=રખડતાં	કયા=રહેમ	તજે=છેડી દે
પારકો=પરાયો; ખીનનો	કવિતાના અર્થે.	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
ચીજ=વસ્તુ	હુન્નર=કસબ; કારીગરી	પંકાય=વખણાય
	મધમાખી.	

સમજીતી—હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઈ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લાંબને તું નીચું બનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીણથી ઘણું કામ થાય છે અને તે ઘણાજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું બજાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોક્ખી દેખાય છે અને જરાપણ આળસ કરતી નથી. (૩) કીડી, કરોળીઆ, અને મકોઝા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે. (૪)

સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

સવાલ—મધપુડા કાણુ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઈ કઈ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુડાનાં ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે ? ઇંડાં ક્યાં ખાનામાં મૂકે છે અને તે કાણુ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઇંડાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણુ શું ? મધ અને મીણુનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણુ લેવી.

પાઠ પઠ.	નખળું=કમજોર	ખીકણુ=ખીએ એવો
શેખ=મુસલમાનની	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધરીને દોડે છે=હુમલો
એક જાત	દાદ=મેવડા દાંત	કરે છે
ખતક=પાણીવાળી જ-	અણીદાર=તીણુ	માંજર=કલગી
ગામાં રહેનાર પક્ષી	ગળી જાય છે=આખું	દીપે છે=શોભે છે
પીછ=પીછાં	ઉતારી દે છે	ખોતરવાની=ખોદવાની
ચીકટ=ચિકાશ	જાળવે=સાચવે; સંભાળે	વહાણુંવાય=સવાર થાય
લિંગજતું=પૂલજતું	ઠાંકી=જુપાવી	

સવાલ—ખતક કેવી જગામાં રહે છે ? ખતકનું શરીર કેમ બિંજતું નથી ? ખતક શું ખાય છે ? ખતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? ખતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? ખતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણી પર ચાલી શકતા નથી અને ખતક શા માટે ચાલી શકે છે ? ખતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરધા અને ખતકની ચાંચમાં ફેર શું ?

મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઝાળખી શકાય ? મરઘાં ચા માટે પાળતા હશે ? મરઘાં કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ખોલે છે તે શું ખોલે છે ?

સાર—મરઘો ખોલે છે તે પરથી સવાર ને અપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.	માળો=પક્ષીનું ઘર	રઝળીને=રખડીને
કાખરી=કાખરચીતરી	ખુણેખોચરે=ખુણામાં	ફાયદો=ગુણ
ફેકપાસમાંથી કપાસીઅ,	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીનીવીણીને=શાધી
ઠાઠી લીધા પછી ને	ભુરા=આસમાની	શાધીને
રહે છે તે	ટપકાં=છાંટ	ભો=ખીક; ડર
તણખલાં=તરણાં	લગી=સુધી	

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બતાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે ? અચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે ? ઈંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે ? ચકલી ને ચકસો ઝાળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫.	સપાટ=સરખી	મજલ=મુસાફરી; અંતર
ફખાવ=શેઠા	લગામ=દોર	પાણીઘર=ઝોરવાળી;
ગરદન=મોચી	તીણા=ધારવાળા	ઝડપથી દોડનાર
કેશવાળી=ધોડાનીગરદન	અપટા=એડેલા	અરખી=અરખસ્તાની
પરના વાળ	ભુસું=થુલું	નીમકહલાલ=ખાય તેનું
નકકર=સંગીન	દાણા=અનાજ	બહું કરનાર; ધણીનું

મથું =ચાહનાર	શરત=હોડ; હારજીત	જીન=ચામડાનું પલાણ
મણી=માલીક	ટટી=કામડાની વાડ	સવારી કરે છે=મુસાફરી કરે છે
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર	કુદાવે=ફાલંગ મરાવે	

સવાલ—ધોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે ? કેશવાળી કોને કહે છે ? ધોડા સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ દોડી શકવાનું કારણ શું ? એના કાન કેવા હોય છે ? લગામ ક્યાં ધાલે છે ? ક્યા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યા વડે ચાવે છે ? ધોડો શું શું ખાય છે ? નાળ શા માટે જડાવે છે ? ધોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? ધોડાની કઈકઈ જાતો છે ? ધોડામાં ક્યા ક્યા ગુચ્છ છે ? ધોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ધોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે ?

પાઠ પદ.	ખોંખારે=હણહણે	ધીરજવાળું=દુઃખ
ચેક=ચાહુકાર	ભુકવું=ગધેડાનું મોઢવું	ખમનાર
નાળખંધ=નાળ જડનાર	અડીઅન્ન=અડી જાય	કલાગર=કલા પ્રમાણે
ખરી=જનાવરના પગના	એવું; જીદી; હડીકું	ચાલનાર
તળીઆનું હાડકું	ઠોડ=અકબલ વગરનો	ટટું=નાનો ધોડો
ફેર=તફાવત; ફરક	નવાઈ=અચરતી	ખચ્ચર=ગધેડીને ધોડાના
કુમખો=જથો	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	સંગમથી પેદા થયેલો તે
		વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર—ધોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકામલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીડ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાઝડા છે. ધોડા અને ખચ્ચરના ડોકાપર કેશવાળી હોય છે. ધોડા અને ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આપે પુછડે હોય છે. ધોડા અને ખચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ધોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.	ભાગ	છેડો=નાકું
ગેજગગાય=પરમેશ્વરની ગાય.	તાળવું=મોઢાની અંદરનો	મૂળ=શરઆત
વાનાં=વસ્તુ	ઉપક્ષો ભાગ	ગળું=મોઝીની પછવા-
ધડ=મોઝીથી પગ	ભવાં=ભમર; આંખ ઉપ-	ડેનો ભાગ
સુધીનો ભાગ	રના કમાનદાર વાળ	વચ્ચેગાળે=વચ્ચેવચ્ચ
ડોકું=ધડની ઉપરનો	પોપચું=આંખનું ઢાંકણ	કેડ=કંમર
	ખાળે=અટકાવે	ઢીંચણુ=ધુટણુ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ મોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ જીગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાંની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, મોઝી, દાઢી, અને હડપગી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, કુટી, પેદુ, કેડો, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણુ, નજો, પાટલી, તળીઈ, એડી અને ધુટી છે.

પાઠ ૫૮.	વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ધ્યાકો=અવાજો
ઈન્દ્રિય=જે વડે કાઠ	ફીકર=ચિંતા [થાય તે	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઈન્દ્રિયો કોને કહેવી ? ઇન્દ્રિયો કેટલી છે ને તે કંઈ કંઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથવડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભાર કે હલકું; પોચું કે કઠણુ; લીસું કે ખરબચડું; ટાડું કે ઉતું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; અને જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ પદ.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેજ=રંગારો	ઝાંખા=તેજ વગરના	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
ખુદી=રંગ	સેલા=દુપટા	વત્તા=વધારે
મૂળ રંગ=સાલ, પીળો	સાલ્સો=ખાંચડીને પહેર-	ખુશ્તા=ખહાર પડતા

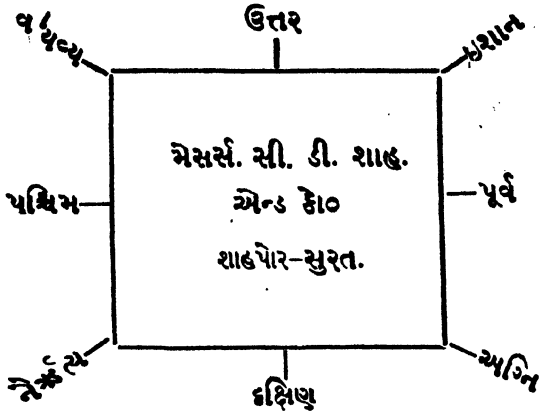
સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમળ રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમળ રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્થાઈ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા રંગમાં થોડાં કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો જુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	જંગલી=સમજણ વ-	ગરજ સારે=કામ કરે
ઉધાડો=નાગો; લુગડાં	ગરના	ભીંગડાં=ખડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું પુટા-
કાંતીને=તાર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળું	દાર લુગડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંકણુ=કવર	ખારતો=સુતરાઉ કપડું
ઘોંટ=તરેહવાળું કપડું	રૂવાંટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? બિન એટલે શું ? બિનનું કશું કાપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? બિન સિવાય બીજાં રંગનાં લુગડાં બને છે ? ૩ કયાં થાય છે ? જંગલી સોડા બિન અને રૂનાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

બીજા ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

બુળોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી અથા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો ? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને અથા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને

મોટે ખીણું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કંઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશા પર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કંઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કંઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂર્યના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(સ. ૧) ખુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ, ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈર્ઋત્ય, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉધરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉધરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફતું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ,

હસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કસેક્ટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કસેક્ટરને પોલિટિકલ એજન્ટ ક્યારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના જનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફાજદાર. (સ. ૪) ફાજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ફાજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઈ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સમ્બજન કોર્ટ. એના ઉપરીને સમ્બજન (મુન્સફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સમ્બજન કોર્ટો કઈ છે ? જ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી બારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સમ્બજન અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ.

(સ. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણુ હોય છે ? જ. કંપાઉન્ડર (હવા આપનાર) (સ. ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? જ. સિવિલ સર્જન, તે ખિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

ગાહેર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૧) ગાહેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણુ હોય છે ? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે ? જ. એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનીઅર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરનાં ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મહેતાજી (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણુ છે ? જ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણુ ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકોપર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભળાવવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે ? જ. જકાત, જનરેવેરો, ધરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય ? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિ. સિપાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે ? જ. સરકાર તરફથી

નિમાયલા અને પ્રજા તરથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદોથી. (સ. ૫)
એ સભાસદો શા નામથી ઝોળખાય છે ? જ. કૌન્સિલર. (સ. ૬)
મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ
કોણ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર,
સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે
છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને
કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી
આશે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર
રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે, તેમાંથી આશે છે.
(સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ.
લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે
છે ? જ. લોકલબોર્ડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ.
કાગળો, બેંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજા ગામ લઇ
જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે
છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે ? કારકુન,
સિપાઇ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જમલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલ્ચર
ખાતું, આબકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું,
રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

ખીજા ધોરણ માટે “ અંગ્રેજીશિતનાં મનોચલન ” પાંચ આના.

ચાખ્યા.

શેરી—સામસામી ધરોની હાર હોય તે.

મહોદ્દો—ધણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પદ્મ—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ધણાં ધરની વસ્તી હોય તે.

કરબો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—જેમાં સારાં મોટાં બજારો, છોબંધ અને હારબંધ ધણાં ધરો હોય તે.

તાલુકો—ધણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ધણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે બ્યાંથી ધણો માલ વહાણુ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથ્થો.

પોલીટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકાર.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ધણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થએલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણુ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગળોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી માર્ગ. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોક્કસ ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગ્યા કે જ્યાં પુણ્ય જાત્રાનું આવતા હોય છે તે.

પેદારી—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો પાક.

નિકાસ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

**ફિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ
ડમ્પેસની ફિલ.**

દરેક રમત ૧૧ મુદ્દી કરાવવી બારે ડમ્પેસ પહેલાં મૂકેલાં હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા. હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉઘો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મેં તરફ લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉઘો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મેં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉઘો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉઘો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉઘા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મેં તરફથી લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મેં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉઘો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉઘા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉઘા રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આગળ તરફ.

રમત ૨૦) બેઉ પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૧) બેઉ હાથ ઉંચા (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	ઝગઝગાટ.	ચૈત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
કર્તુ.	ભક્ત.	વૈશાખ.	ડાહ્યો.	ગધેડાનું.
વટેમાર્ગુ.	ધ્યાન.	અશાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
ભક્તિ.	આવણુ.	ધોએલાં.	હગલા.	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિષ્ણુ.	અથડાયું.	ખડખડતો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં.	ભાગ્યશાળી.	જક્કી.
હોશિયારી.	પોષ.	મિઠાઈ.	વિદ્યા.	માંડું.
વર્ણન.	સૂઢ.	લક્કડ.	પુત્રનાં.	હુંફમાં.
ભ્રમર.	પખવાડીઆં.	પુબ્કળ.	વંઠી.	પિવાડતો.
પૂર્વે.	તિથિઓ.	સુતરાઉ.	ચૌરામાં.	અભાગીઉં.

માંધતો.	દહ.	કૌશલ્યા.	સિસોદીના.	ખૂખસુસ્ત.
કૂંડવું.	મિત્ર.	ઊઠયો.	મિનિર.	રૂપીઆ.
સમભવ્યું.	અર્ધું.	ધન્યા.	દારકું.	ભૂખ્યો.
છિંધ્યાં.	સ્વાદે.	ગભરાટમાં.	હીંચકો.	શીંગડાનો.
શિખામણ.	કુટુંબના.	ગણકાર્યું.	હિંચાળે.	દોડયું.
રિસાળ.	સોહામણી.	સર્વ.	દીમણું.	ખડખડાટ.
મુદલ.	ગુકસાન.	વિચાર્યું.	ઝોદો.	સંકટમાંથી.
રિસાઈ.	પુતળાં.	બ્રાહ્મણ.	નીમણક.	શિખાળ.
ભાઈભાંડું.	ધાન્યથી.	વિદ્યાર્થી.	ચીતરામણ.	ભર્યા.
દોંગ.	ચટણી.	મૂર્ખ.	દીલગીર.	ગભરાટ.
ચતન.	ઘોતદીમાં.	ધણિઆણી.	દેકાઢળીઆ.	પ્રાણી.
તૂટલે.	કૂંટયું.	છોકરાંછેયાં.	ધૂળમાં.	ચટાપટા.
હિંમત.	કુટેલું.	ઈશ્વર.	દારે.	ડીલ.
લીડયો.	પસ્તાયો.	જન્મ.	કિનારો.	ભફીમાં.
છફી.	ઝૂટવી.	ભાંગીતૂટી.	અર્ધો.	ધગધગતા.
અણતસિંહ.	ખેંચતાણ.	વિચાર્યું.	વાટમાં.	લગન.
શિવશંકર.	સહીઅરો.	ગાર્ડ.	હડખાએલું.	પિએરથી.
ચક્રરમાં.	કદા.	સ્ટેશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.
દોડાદોડ.	નિંદે.	સંદેશો.	નિહાળ્યું.	આપકર્મી.
ધૂમી રહો.	કલેશ.	સોંપ્યો.	ડરો.	આપકર્મી.
ઉડાડયો.	રામચંદ્રજી.	દુઃખ.	કુલતાં.	સોંપ્યું.
બૂલથાપ.	ઈર્ષણ.	ગોઠવણ.	છેચેછાકરે.	હિસોંગ.
કુદીની.	શ્રીરામ.	ખડખડાટ.	પૈસેટકે.	આર્થીતી.

ઢેકાવી.	નિશાની.	વિજયા.	ઘોઝેલાં.	ધંધો.
ભરકર.	કુંકું.	સુકું.	કાકતર.	તાંબાકુંડી.
હિંચત.	પુષ્કળ.	કુટપટી.	વનસ્પતિ.	કથરોટ
પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમાં.	ધગધગતાં.	પુષ્કળ.
તડંગધુમ.	મહિમા.	પગથીઉં.	પક્ષીઓ.	સિકકા.
દુશ્મન.	જગપાત.	ટખલો.	ઢાર.	ટંકશાળ.
ઢડકો.	સરજાવ્યાં.	ખુરસી.	ધાંધાટ.	પૂછયું.
ફૂંદતો.	સિંધુ.	સ્ટેશન.	લક્ષ્મણ.	મેળવણીથી.
તડકતો.	સરિતા.	નિશાન.	રામચંદ્ર.	શિરોધ.
કુંદતું.	રણિઆમણી	મુકાવ્યું.	મોકું.	કટાતું.
ચઢાઉ.	સૂર્યનો.	વર્ગ.	સર્વે.	ચળકાર.
ભિખારીને.	સ્હોય.	ખૂશ.	ટિકિટ.	સસ્તું.
ઉતર્યો.	વનસ્પતિ.	નિચાણમાં.	ધાન્ય.	પાંદડી.
ભૂટયો.	નાળિએરી.	ધંધરલાલ.	નિર્દય.	મુળીઆં.
ધૂજતો.	પલ્લવ.	લાકું.	દુઃખ.	ઝીંઝવો.
સોલાગચંદ.	વિશેષ.	અધિકારી.	કુખાવી.	ચરાઉ.
પહેર્યાં.	ચૌરા.	ગંધ.	અક્ષરો.	ગડીઓ.
બ્રાહ્મણ.	શિખંડ.	ખંદોખસ્ત.	ભાકું.	મુગંધ.
દશાવર.	પશ્ચિમ.	મુસલમાન.	વિષે.	અતર.
સ્રી.	દક્ષિણ.	મામલતદાર	જન્મ.	દાંડી.
અર્ધા.	ઉત્તર.	હરિલાઈ.	છિદ્રો.	સાદીઓ.
ઢંકાએલાં.	હુમેશાં.	માસ્તર.	તાંજું.	કુંપડાં.
અંગુડીઆં.	સ્લોટ.	ટપાલી.	પિત્તળનાં.	ગુચ્છ.

સળંગ.	અગિઆર.	જંતુને.	તણખલાં.	વધાં.
અથાણું.	કુકર.	કુન્નર.	ખચ્યાં.	અડીઅભ.
કૌવત.	શિઆળવાં.	મકોડો.	જાંધ.	મહેનતુ.
આળસુ.	રંધાધને.	ઉચોગી.	નકકર.	કહાગરં.
કોશ.	પૈસાદાર.	ખાખોચીકં.	પ્રીતિ.	ટફું.
કુસરી.	તડાળ.	ચીકટ.	શરત.	ખચ્યર.
અન.	વાધરી.	લિંગતું.	ટફીઆ.	ધડ.
સતોષ.	આઢીને.	દાંડીએ.	ઉપચોગી.	હોઠ.
લડું.	ખગાડતું.	લિંગધ.	ખરદાસ.	હડપચી.
ઉત્તમ.	ધચ્છા.	ખોતરવાની.	ત્રાસ.	દ્રિય.
ટાંકણે.	ધડાં.	કુકરેકૂક.	ભૂંકે છે.	શોંગડાં.
ઝપાટો.	રક્ષણ.			કાંડું.

સમાપ્ત.

→ બીજા ધોરણ માટે ←

સુરત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.
 ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.
 અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.
 “મુખગણિત શિક્ષક” ભાગ રજો બે આના.
 હિકેશન શિક્ષક” ભાગ રજો ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા
 શાહપોર—સુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશ ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ બના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ડૂના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકસોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ ૦-૪-૦
ચોથીના અર્થ ૦-૭-૬	કન્યા ૨જીના અર્થ ૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના અર્થ ૦-૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૦
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.

બીજા ધોરણની સૃષ્ટિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપૌર-સુરત.

સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.

